

Assar Lindbeck och den svenska nyliberalismen

KRISTINA BORÉUS*

Uppsala universitet

Victor Pressfeldt, *Imagining the Neoliberal State: Assar Lindbeck and the Genealogy of Swedish Neoliberalism*, *Studia historica lundensia* 36 (Lund: Lunds universitet 2024). 304 s.

Assar Lindbeck, 1930–2020, anses allmänt ha haft stort inflytande över de nyliberala idéernas inkorporerande i svenskt ekonomiskt och politiskt tänkande och på den politiska utvecklingen i Sverige. Den så kallade Lindbeckkommissionens betänkande *Nya villkor för ekonomi och politik* (1993) drog slutsatsen att förändrade förhållanden krävde en nyordning av staten och helst också annorlunda medborgare.

Om denna utredning och hur Lindbecks idéutveckling ledde fram till den, handlar Victor Pressfeldts avhandling. Syftet beskrivs som att spåra den svenska nyliberalismens genealogi genom Lindbecks skrifter. Det genealogiska angreppssättet är inspirerat av Michel Foucaults historiska tänkande och innebär att starta i ett visst betraktelsesätt och sedan spåra bakåt hur det som är förgivettaget vid en bestämd tidpunkt har blivit det. Att skriva det slaget av idéhistoria innebär ett kritiskt förhållningssätt till nuet, eller i det här fallet Lindbeckkommissionens utredning.

Vad avses då med nyliberalism – en beteckning som de som av andra brukar kallas för nyliberaler inte gärna själva använder för sin samhällssyn? Pressfeldt menar att nyliberalismen bäst förstås som många relaterade skolor i ständig förändring. Till nyliberala författare räknar han bland andra ekonomerna Friedrich von Hayek, Gordon Tullock och James Buchanan med *public choice*-skolan, Milton Friedman och Chicago-skolan samt Gary Becker med sina idéer om humankapital. Avhandlingen urskiljer några kärnkomponenter i nyliberalismen: om inte de är på plats är det inte fråga om nyliberalism. För det första menar nyliberaler, enligt Pressfeldt, att marknaden

* Professor i statsvetenskap.

är den allra bästa informationsförmedlaren i samhället. Prissignalerna där berättar sådant som vi annars aldrig skulle få reda på. Detta är ett slags nyliberalismens epistemologi, dess lära om vad som är vetbart och hur vi kan få kunskap. Med ett sådant synsätt kan antingen ekonomer eller företagsledare antas sitta inne med speciellt viktiga kunskaper. För det andra menar nyliberaler att marknadslogiken bör ligga till grund för all statlig verksamhet. Marknaden blir till en modell för staten. För det tredje sätts entreprenörsanda högt – den skulle i princip kunna lösa alla mänsklighetens problem.

Pressfeldt beskriver sin definition som en idealtyp, det vill säga en forskarskapad modell att jämföra en komplex verklighet med. Idealtypen kan användas som ett analysverktyg för att se vilka resonemang och skrifter som ligger nära eller långt ifrån de nyliberala idéerna.

Frågor, metod och källor

Fyra forskningsfrågor besvaras. Den första gäller hur nyliberalism och nyliberal epistemologi påverkade Lindbecks perspektiv i de analyserade texterna. Den andra frågan handlar om hur staten artikuleras i materialet. Artikuleras är ett begrepp i poststrukturalistisk diskursanalys vars innebörd ungefär är att en av många möjliga betydelser av något slås fast som det sanna i en viss diskurs. Den tredje forskningsfrågan utgår från Foucaults idéer om governmentalitet och handlar om hur Lindbeck använder *conduct of conduct*, aktiviteter för att styra beteende, exempelvis genom konstruktionen av specifika subjekt. Det handlar om hur individer styrs inte bara med synlig makt, utan också genom hur vi förmås att uppträda på vissa sätt och själva övervaka vårt beteende. Subjekt ska tolkas som möjliga och önskvärda sätt att vara på, eller roller, kanske speciellt undersåttliga roller. Den fjärde frågan gäller hur Lindbecks författarskap påverkades av hans politiska kontext och vilka hans samtalspartners var.

Metodologin är teoribemängd. De Foucault-inspirerade idéerna är integrerade i en förståelse av diskurser som konstitutiva för många av samhällsfenomenen och som generativa för vad som är sanning och för hur subjekt formas. Tolkningen av materialet görs med hjälp av Quentin Skinner och hans variant av språkhandlingsteori, där språkhandlingar, *speech acts*, är vad vi gör när vi yttrar något, till exempel skämtar, argumenterar eller hotar (kassören i matbutiken säger "Det blir 278 kronor" och vi vet att det inte bara är en upplysning om värdet av varorna vi plockat ihop i korgen utan också en uppmaning till oss att ta fram plastkortet).

Källmaterialet är brett. Det genealogiska angreppssättet har motiverat författaren att starta i Lindbeckkommissionens betänkande och sedan söka dess influenser bakåt i tiden. I källmaterialet ingår bland annat också Bjurelbetänkandet 1979, *Vägar till ökad välfärd*, där Lindbeck ingick bland för-

fattarna. Lindbecks vetenskapliga skrifter, offentligt tryck, arkivmaterial, debattmaterial med mera analyseras också.

Den empiriska studien, baserad på de här utgångspunkterna, berättas kronologiskt och inte på det sätt som källorna har valts, alltså inte baklänges. Författaren övervägde tydligen att göra det, men det visade sig för komplicerat. Skildringen tar upp den politiska kontext som Lindbeck verkade i, såsom den svenska modellen och tidens olika kriser, Lindbecks egen bakgrund i socialdemokratien, hans studier i USA och akademiska karriär, hans deltagande i debatter om exempelvis bostadsbrist och miljö, hans sätt att reagera på 1970-talets nya vänster och studentrörelsen, liksom hans motstånd mot det ursprungliga löntagarfondsförslaget.

Lindbeck som influerad och som påverkare

Skildringen är en berättelse om idéer och debatter som Lindbeck påverkades av och ger svaret på den första forskningsfrågan, hur nyliberalism och nyliberal kunskapssyn influerade hans skrifter. Lindbeck startade i vissa socialdemokratiska idéer, delvis som ett arv från en socialdemokratisk far, men var redan tidigt influerad av nyliberalt ekonomiskt tänkande. Inte minst inflytandet från nyliberala ekonomer i USA var viktigt för hur han förde in olika föreställningar i sitt tänkande, till exempel idén om humankapital från Gary Becker och *public choice*-idéer från James Buchanan och Gordon Tullock. Vad gäller den epistemologiska frågan framhåller Pressfeldt hur väsentlig den Hayek-inspirerade förståelsen av marknaden som den viktigaste samhällsliga informationskällan var för Lindbeck.

Avhandlingen är också en berättelse om hur Lindbeck försökte påverka, exempelvis i miljödebatten. Och det är en skildring av hur han uppenbarligen påverkade. Det gäller inte minst ekonomipriset till Alfred Nobels minne där under hans 24 år i priskommittén praktiskt taget alla de mest framträdande nyliberala ekonomerna erhöll priset: Hayek, Friedman, Buchanan, Becker med flera.

Den kronologiska genomgången besvarar även den sista forskningsfrågan, om Lindbecks författarskap i dess kontext och i relation till hans olika samtalspartners över decennierna. Enligt min bedömning är arbetet med källorna omsorgsfullt och tolkningarna välavvägda och rimliga.

Lindbeck, staten och undersåtarna

Jag ska ägna mer utrymme åt hur Pressfeldt besvarar sina övriga forskningsfrågor, den om statens roll i Lindbecks tänkande och den Foucault-inspireerade frågan om styrning och formande av subjekt.

Enligt statssynen i Lindbeckkommissionens betänkande bör välfärdsstaten beskärmas men inte monteras ner. Staten har en viktig roll i att upp-

rätthålla marknadskonkurrens och marknadsmekanismer. Den ska skapa stabilitet och förutsägbarhet över tid. Enligt *public choice*-tänkandet existerar särintressen som agerar för att få så mycket som möjligt av välfärds-kakan själva. Detta driver på statens tillväxt. Statens roll blir då att balansera särintressena så att de inte går ut över det så kallade allmänintresset. Vari allmänintresset består är oklart men det är inte nödvändigtvis det som majoriteten vill.

Från de här utgångspunkterna ges Riksdagen en ny roll i kommissionens rapport. Argument som understryker vikten av förutsägbarhet används för att beskära det demokratiska inflytandet över ekonomin och samhället. Riksdagens uppgift bör vara att utvärdera och kontrollera de statliga utgifterna snarare än att aktivt driva politisk förändring. Det ska läggas konstitutionella ramar för de ekonomiska besluten. Ett centralt problem med Riksdagen är alla särintressen där som strider om utrymme. Åtgärder föreslås: skär ner på antalet ledamöter och begränsa antalet motioner ledamöter får lägga.

Undersökningen av *conduct of conduct* ger intressanta resultat. Svaret ska inte nödvändigtvis förstås som att Lindbeck satt och funderade över hur individer bäst skulle styras – fast möjligen gjorde han det – utan som att hans föreställningar om marknadens centrala roll ledde i en viss riktning. Idealet är entreprenörsindividen som fungerar som ett litet företag och i konkurrens med andra individuella företag bygger upp sitt humankapital. Många klarar inte att bli entreprenörer för sig själva utan fostran och träning. Det får de på marknaderna. Fackföreningarna borde också hjälpa sina medlemmar att utveckla förmågan att bygga upp sitt humankapital, enligt Lindbecks syn.

Bland det mest intressanta i denna välgjorda avhandling är hur författaren lyfter fram det nyliberala subjektet, alltså entreprenörsindividen, i Lindbecks tänkande som något skilt från den neoklassiska ekonomins ekonomiska människa. Jämfört med den senare är det nyliberala subjektet begränsat rationellt och behöver lära sig att bli en god entreprenör för sig själv. Det ger den blinda marknaden ett slags moraliskt ansvar och staten uppgiften att ge marknaden goda förutsättningar. Långt ifrån deras roll i det socialdemokratiska tänkande där Lindbeck hade sina intellektuella rötter, skulle nu fackföreningarna stödja det individuella skapandet av humankapital istället för att ena arbetare i intressegemenskaper.

Kritiska synpunkter på definitionen av nyliberalism

Ytterligare en tankevidgande idé som utvecklas i avhandlingen är att en specifik föreställning om marknaden – att den genom prissignalerna är samhällets bästa kunskapskälla, ett slags nyliberal epistemologi – är central i

nyliberalismen. Så central att den bör göras till ett kriterium för vad som är nyliberalism. En författare som inte omfattar den idén är inte nyliberal. Detta leder till min enda viktigare kritik av avhandlingen, nämligen definitionen av nyliberalism.

Pressfeldt visar trovärdigt att denna epistemologi spelade roll för Lindbecks tänkande, men inte varför den görs till ett kriterium för vad som är nyliberalism. Här finns först och främst ett problem med användandet av idealtypsverktyget. En idealtyp är ett heuristiskt verktyg som används för att mäta något i samhället emot: en tänkare kan sägas vara mer eller mindre nyliberal beroende på hur nära hans idéer hamnar idealtypen. För det syftet kan en idealtyp vara en mer eller mindre lämplig forskarkonstruktion, men den kan inte vara felaktig. Pressfeldt kritiserar dock sätt att definiera nyliberalism som inkluderar andra element i nyliberalism än de tre han själv valt ut. Bland annat menar han att de som inkluderar filosofen Robert Nozicks idé om den minimala staten bland nyliberalt tankegods helt enkelt har fel. Men olika mer eller mindre inkluderande sätt att avgränsa det nyliberala tankegodset är bara mer eller mindre lämpliga för forskningssyftet. Att de flesta som brukar betraktas som centrala nyliberala tänkare vill se en mer omfattande stat än Nozicks minimala, säger inte att det är fel att räkna in företrädare för den minimala staten bland nyliberaler. Här träder också en spänning i avhandlingen i dagen: Pressfeldts sätt att peka ut vad som är felaktiga eller riktiga definitioner av nyliberalism drar mot en essensialistisk förståelse av fenomenet, medan den Foucault-inspirerade genealogiska metoden drar åt ett helt annat håll.

Bidrag till vår samtidsförståelse

Men denna svaghet är inte så viktig för helheten. Avhandlingen ger ett fint bidrag till förståelsen av hur Sverige omvandlades på några decennier. Från att på 1970-talet vara landet där till och med högerpartierna accepterade en omfattande välfärdsstat med ambitioner om en utjämnande omfördelning och där delar av arbetarrörelsen ville flytta fram positionerna till ökat inflytande över det privata näringslivet. Till att bli en av Europas mest nyliberala stater och därefter till ett land där en invandrar- och muslimfientlig och nationalistisk höger har kopplat grepp om staten och de politiskt liberala idéerna är hårt trängda. Det är ingen tvekan om att Lindbeck spelade en roll i den första delen av denna ideologiska förvandling. Men hur viktig var hans roll och vad betydde andra aktörer, såsom den privata industrin, det privata näringslivets påkostade propagandaapparat, igånggrudad av SAF redan på 1960-talet, och arbetarrörelsens olika delar? Vilken roll spelade Sveriges inträde i EU? För ett sådant samtidshistoriskt pussel är en viktig bit lagd med Victor Pressfeldts avhandling.